

Klasik Arap Edebiyatında Teşbih
The Art of Simile in Classical Arabic Literature

Sara ÇINAR

Arş. Gör. Kars Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

Research Assistant, University of Kafkas Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Arabic Language and Rhetoric, Kars, Turkey.

saraahmetali@hotmail.com Orcid: 0000-0002-4567-4602

Atıf/©: Çınar, Sara (2024). "Klasik Arap Edebiyatında Teşbih", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/21 (2024), ss. 59-87

Citation/©: Çınar, Sara (2024). "The Art of Simile in Classical Arabic Literature", *Kafkas University Faculty of Divinity Review* 11/21 (2024), pp. 59-87

Makale Bilgisi / Article Information:

Doi:10.17050/kafkasilahiyat.1242189

Type / Türü: Research Article / Derleme Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 31 January / 31 Ocak 2023

Accepted / Kabul Tarihi: 21 February / 21 Şubat 2023

Published / Yayın Tarihi: 15 January / 15 Ocak 2024

Volume / Cilt: 11; **Issue / Sayı:** 21 **Pages / Sayfa:** 59-87

Suggested ISNAD Citation: Çınar, Sara (2024). "Klasik Arap Edebiyatında Teşbih", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/21 (2024), ss. 59-87

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

www.dergipark.org.tr

The Art of Simile Classical Arabic Literature

Sara ÇINAR

Abstract

The art of simile, one of the most important arts of rhetoric, is used to make something look like something else. With the use of this art, it is aimed to add value to the word, to glorify the like- to be liked. This art, the first examples of which have been seen in the Jahiliyyah period poems, reached its peak with the Qur'an in terms of literature and has been widely used in hadiths. This art, which was systematized and whose types were determined by Al-Mubarrad, has preserved its importance until today. In the introduction part of the study, the concept of simile art has been examined, the definition and elements of simile and its aims have been explained. In the other parts of the article, the types of simile have been discussed. In this context, the mental, emotional, curriculum, composition, and plurality of the simile of the musebbeh and the musebbeh bih and their variations, depending on whether they are mentioned in the sentence or not, or their displacement, have been explained in detail with examples from the Qur'an and hadiths. Also in the same section, it has been explained that simile has representational and non-representational varieties in terms of simile aspect, mursal and mukked in terms of simile preposition. According to the purpose of the art of simile; It has been seen that there are varieties such as makbul and merdud.

Keywords: Arabic, statement, tasbih, musebbeh, simile.

Klasik Arap Edebiyatında Teşbih*

Sara ÇINAR

Öz

Belağatın en önemli sanatlarından biri olan teşbih sanatı, bir şeyi bir şeye benzetmek için kullanılmaktadır. Bu sanatın kullanımıyla söze değer katmak, benzeyeni-benzetileni yüceltmek amaçlanmaktadır. Cahiliye dönemi şiirlerinde ilk örnekleri görülen bu sanat, edebi açıdan Kur'an ile zirvesini bulmuş ve hadislerde de çokça kullanılmıştır. el-Müberred ile sistemleşen ve çeşitleri belirlenen bu sanat ehemmiyetini günümüze kadar korumuştur. Çalışmanın giriş bölümünde teşbih kavramı incelenmiştir. Teşbihin tanımı ve unsurları belirtilmiş amaçları açıklanmıştır. Makalenin diğer bölümlerinde ise, teşbihin çeşitleri ele alınmıştır. Bu bağlamda teşbihin, müşebbehin ve müşebbeh bihin aklî, hissî, müfred, mürekkebe, müteaddit oluşu ve bunların cümlede zikredilip zikredilmemesi ya da yer değiştirmesine göre ortaya çıkan çeşitleri Kur'an ve hadislerden örneklerle detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Yine aynı bölümde teşbihin benzetme yönü açısından temsili ve gayri temsili, benzetme edatı açısından mursal, mukked gibi çeşitleri olduğu açıklanmıştır. Teşbihin amacına göre ise; makbul ve merdûd gibi çeşitleri olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arapça, beyân, teşbih, müşebbeh, benzetme.

* Bu Makale, "Arap Dili ve Belağatında Teşbih" (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2018) İsimli Yüksek Lisans Tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Edebî bir sanat olan teşbih, birçok farklı ilim veya sanat dalı gibi günlük hayatta bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kullanılmaktadır. Sözü güzelleştirmek, duygu ve düşünceleri daha güçlü ve anlaşılır kılmak ve muhatabını ikna etmek için kullanılan teşbih ilmi faaliyetlerin başlamasıyla birlikte sistemleşmeye başlamış ve belâğat ilmini oluşturan sanatlardan birisi olmuştur.

Sözlükte "benzetmek", "bir benzerini göstermek", "bir şeyi başka bir şeye benzetmek" gibi anlamlara gelen teşbih kelimesinin aslı Arapça olup ş-b-h (ش - ب - ه) kök harflerinin tef'îl babına aktarılmış halinin mastar formudur.¹

Teşbih terim anlamı olarak ise, beyân ilminde; "Mütekellimin, belirli bir amacı için, benzetme edatı kullanarak ya da kullanmaksızın aralarındaki bir veya daha fazla vasıftan dolayı bir şeyi, başka bir şeye benzetmesidir." şeklinde tanımlanmaktadır.²

Teşbih sanatının tanımlanmasında ve sistematize edilmesinde birçok edibin katkısı vardır. Ünlü dilci Sibeveyh (ö. 180), el-Kitâb'ında, Kur'an ve hadisler için filolojik eserler yazan ünlü filolog Ebu 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ (ö. 209) Mecâzû'l-Kur'an'ında, ünlü yazar ve edip Câhız (ö. 255) Kitâbu'l-Hayavân'ında teşbihe dar kelime anlamıyla değinmiş olup ona terimsel bir anlam kazandırmamışlardır.³ Teşbihi ayrıntılarıyla ele alan ve onun terimsel anlamı üzerinde duran ilk kişi el-Kâmil isimli eserin sahibi ünlü dilci ve edebiyatçı Müberred'dir. Müberred teşbihin teorik yönüne ağırlık vererek İmru'l-Kays, Zu'r-Rumme, Nâbiğâ ez-Zübyâni gibi ünlü şairlerin şiirlerinde geçen teşbihleri, değerlendirme ve eleştiriye tabi tutarak incelemiştir. Teşbihi, mufrit, musib, mukârib ve ba'îd olmak üzere dört kategoriye ayırmıştır. el-Müberred'in bu taksimi kendisine özgü kalmış ve ondan sonra gelen belâğat âlimleri bu tasnifi benimsememişlerdir.⁴

¹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed. *Lisânu'l-Arab*, 15 Cilt. (Beyrût: Dâru's-Sadr, 3. Basım 1994), 12/504; Halîl b. Ahmed, b. Amru b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Semirâî. 8 Cilt. (y.y.: Dâru Mektebetü'l-Hilâl, t.y.), 3/404; İbn Fâris, Ebû'l-Huseyin Ahmed b. Fâris ez-Zekerîyyâ. *Mu'cemü'l-Mekâyis fi'l-Lüğâ*, thk. Abdüsselâm Hârûn, 6 Cilt. (y.y.: Dâru'l-Fîkr, 1979), 3/243.

² Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali. *Târîfât*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 58; Tehânevî, Muhammed b. Ali b. Ali. *Mevsûatü Keşşâfü Istîlâhati'l-Fünûni ve'l-'Ulûm*, thk. Dr. Ali Dehrûc, 2 Cilt. (Beyrût: Mektebetü Lübnân, 1996), 1/443; Teftâzânî, Sâduddîn. *Muhtasarü'l-Me'ânî*, (İran: Dâru'l-Fîkr, ty.), 188; Ahmed el-Hâşimî. *Cevâhirü'l-Belâğâ fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.), 247; el-Merâğî, Ahmed Mustafa. *Ulûmü'l-Belâğâ*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 213.

³ Kızıklı, Zafer. *Arap Belâğatinde Teşbih ve Mecaz*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 39-40; Durmuş, İsmail. "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/553-556 (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 553

⁴ el-Müberred, Muhammed b. Yezîd. *el-Kâmil fi'l-Lugati ve'l-Edeb*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. nşr. (Kâhîre: Dâru'l-Fîkr, 3. Basım, 1997), 3/27-41; Kızıklı, *Arap Belâğatinde Teşbih ve Mecaz*, 40; Durmuş, "Teşbih", 553.

Dil âlimleri tarafından günümüze gelinceye kadar teşbihin birçok tanımı yapılmıştır. Rummânî (ö. 374)'nin,⁵ Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 395)'nin,⁶ İbn Reşîk el-Keyrâvânî (ö. 456)'nin,⁷ Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471)'nin,⁸ Sekkâkî (ö. 626)'nin,⁹ İbnü'l-Esîr (ö. 637)'in¹⁰ ve Zerkeşî (ö. 794)'nin yaptığı tanımlar dikkat çekmektedir.¹¹

Günümüze geldiğinde ise çağdaş müelliflerden Ali el-Cârim Mustafa Emîn ise teşbihi, el-Belâğâtü'l-Vâdiha'da "dile getirilmiş veya zihinde olan kâf (ك) veya ona benzer edatlardan birisiyle bir veya daha fazla şeyin bir başkasına bir veya daha fazla sıfatta ortak olduğunun izahıdır." şeklinde tanımladığı görülmektedir.¹²

Teşbih hakkında yapılan tanımlara bakıldığında dönemsel olarak küçük farklılıklar göze çarpsa da bu tanımların birbirlerini tamamlayıcı nitelikte oldukları görülmektedir.

Teşbihin bir takım amaçlarla bazen son iki ögesi hazfedilse de Müşebbeh, Teşbih Edatı, Müşebbehün bih, Vech-i Şebeh olmak üzere dört temel unsuru bulunmaktadır.¹³ Bu rükunların hepsine Mevlânâ'nın şu sözleri güzel bir örnek teşkil etmektedir.

يَجِبُ أَنْ يَكُونَ الْإِنْسَانُ كَاللَّيْلِ فِي سِتْرِ الْعُيُوبِ

İnsanın kusurları örtmede gece gibi olması gerekir.

في ستر العيوب	الليل	ك	الانسان
Vech-i Şebeh	Müşebbeh bihi	Teşbih Edatı	Müşebbeh

كُنْ كَالشَّمْسِ فِي الْمَرْحَمَةِ وَالشَّقَقَةِ

- ⁵ Rummânî, 'Ali b. 'Îsâ b. 'Ali b. 'Abdullah. *en-Nuketü fi 'Îcâzi'l-Kurân*, thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zeğlül Selâm, (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1976), 80; Rummanî'nin bu tanımı yapılmış en eski teşbih tanımlarından sayılmaktadır. Kenan, Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, (Erzurum: Fen Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri, 2000), 89; Ebû Hilâl el-'Askerî. *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (yy.: Dâru İhyâi'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1952), 239.
- ⁶ Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, 239; Durmuş, İsmail. *Cahiliyye Şiirinde ve Kur'an-ı Kerim'de Benzetme*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988), s. 3; Kızıklı, *Arap Belâğatinde Teşbih ve Mecaz*, 44.
- ⁷ İbn Reşîk el-Keyrâvânî, el-Ezdî. *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Edâbihî ve Nakdihî*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, (Beyrût: Dâru'l-Cil, 5. Basım, 1981), 2/286; Kızıklı, *Arap Belâğatinde Teşbih ve Mecaz*, 46.
- ⁸ Abdülkâhir el-Cürcânî. *Esrâru'l-Belâğa fi 'İlmi'l-Beyân*, thk. Abdülhamid Hindâvî, (Beyrût: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1. Basım, 2001), 69.
- ⁹ es-Sekkâkî, Ebû Yâkûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. 'Ali. *Miftâhu'l-Ulûm*, thk. Nâim Zerzûr, (Beyrût: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1. Basım, 1987), 332; Müşebbeh (benzeyen) ve müşebbehün bih (benzetilen) olmak üzere iki tarafın olmasını, bu iki tarafın da gerçekte birbirleriyle ortak, fakat vasıf yönünden birbirlerinden farklı olması gerektiğini ifade etmiştir. Kızıklı, *Arap Belâğatinde Teşbih ve Mecaz*, 47.
- ¹⁰ İbnü'l-Esîr, Ziyâuddîn Nasrullah b. Muhammed. *el-Meselü's-Sâir fi Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâir*, thk. Ahmed el-Hüffî Bedevî Tabûre, 4 Cilt. (Kahire: Dâru Nuhdatü Mısır, t.y.), 2/93; Demirayak, 88.
- ¹¹ Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. M. Ebû'l-Fadl İbrâhim, 4 Cilt. (Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütüb'l-Arabiyye, 1. Basım, t.y.), 3/414; Dölek, Âdem. *Edebi Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, 2001, 8.
- ¹² Ali el-Cârim, Mustafa Emin. *el-Belâğâtü'l-Vâdiha*, (y.y.: Dâru'l-Meârif, t.y.), 20.
- ¹³ el-Meydânî, Abdurrahman Hasan. *el-Belâğâtü'l-Arabiyye Üsûsûhâ ve Ulûmuhâ ve Fünûnühâ*, (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1996), 2/162; Besyûnî, 64.

Merhamet ve şefkate güneş gibi ol.

Teşbih ile benzeyenin (müşebbehin) hâlini, varoluşunun imkânını ve halinin miktarını beyan etmek, müşebbehin halini takrir etmek, durumunu güzelleştirmek (tezyîn), çirkinleştirmek (takbîh) veya ilginç göstermek (istitrâf) ve müşebbehün bihin benzetme yönünde müşebbehten daha tam ve kâmil olduğunu vehmettirmek amaçlanmaktadır.¹⁴

Teşbih sanatının tarihsel açıdan bakıldığında her dönemde varlığını ve önemini koruduğu görülmektedir. Bu sanat, manaya açıklık kazandırdığı gibi onun anlamını da pekiştirmektedir. Bu nedenle yüzyıllardır özellikle Arapların dilinde sıkça kullanılan bir sanat olmuştur. Teşbih sanatı, bu yönüyle belâgat ilmi içindeki sanatların en şerefli ve üstün olanı olarak görülmektedir.¹⁵ Teşbih sanatının içerisinde barındırdığı çeşitli edebi yönler (zımnî, gizli, açık, aklî, hissî vb. gibi) ona bu üstünlüğü ve değeri katmaktadır.

Arap dili ile ilgili ilk bilgilere bakıldığında Cahiliyye döneminde Araplar'ın doğal bir yönelimle, şiir ve hutbelerinde sıkça teşbih sanatını kullandıkları görülmektedir.¹⁶

İslam'dan sonra ise belagat ilminin gelişimine paralel olarak teşbih sanatının çerçevesinin belirginleştiği ve kullanımının belirli bir sistem takip edilerek yürütüldüğü görülmektedir. Bu dönemde teşbih sanatı Kur'an ve Hadisler'in edebi yönü üzerinde yapılan çalışmalarla gelişme göstermiştir.

Rummânî, Ebû Hilâl el-'Askerî, İbn Reşîk el-Keyrâvânî, Cürcânî, Sekkâkî, İbnü'l-Esîr ve Zerkeşî gibi âlimlerin teşbih sanatının gelişiminde büyük katkıları bulunmaktadır. Müberred ise teşbihi bazı değerlendirmelere tabi tutarak çeşitlere ayırmıştır:

1. TEŞBİHİN ÇEŞİTLERİ

Teşbihi meydana getiren temel unsurlar nitelik ve nicelik bakımından pek çok kısımlara ayrılmakta olup bu durumlarda birçok teşbih çeşidi meydana gelmektedir. Bu kısımlar ve teşbihin çeşitleri şu başlıklar altında incelenmektedir:

Müşebbeh ve müşebbehün bihin; hissi veya akli oluşuna, müfred veya mürekkebe oluşuna, müteaddid oluşuna, zikredilip zikredilmemesine ya da bunların yer değiştirmesine göre, yine müşebbeh ve müşebbehün bihin terk edilmeyip devamlı zikredilerek benzetme yönü (vech-i şebeh) ile benzetme edatının (edât-ı teşbih) zikredilmesi ya da terk edilmesine göre, benzetme yönüne göre, benzetme edatına ve amacına göre teşbih çeşitleri ortaya konulmaktadır.¹⁷

1.1. Müşebbeh ve Müşebbehün Bihin Hissî veya Aklî Oluşuna Göre Teşbih Çeşitleri

Her İki Tarafı Hissî Olan Teşbih:

¹⁴ Sekkâkî, 340; el-Merâğî, *Ulûm el-Belâğa*, 234.

¹⁵ Müberred, 3/70; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim, 3 Cilt, (yy: el-Hey'etü'l-Mısriyye'l-'Amme, 1974), 3/142; Besyûnî, Abdulfettah Feyyûd. *İlmü'l-Beyân*, (Dirâsetü Tahlîliyye Limesâili'l-Beyân), (Kahire: Muessesetu'l-Muhtâr, 2. Basım, 1998), 15.

¹⁶ Hüseyin, Abdülkâhir. *el-Muhtasar fi Târîhi'l-Belâğa*, (Kahire: Dâru Garîb, 2. Basım, 2001), 7.

¹⁷ Teftâzânî, 190.

Her iki tarafı hissi olan teşbihte kastedilen müşebbeh (benzeyen) ve müşebbehün bihin (kendisine benzetilen) beş duyu (görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma) organlarından biriyle hissedilebilir oluşudur.

Ünlü şair Ebu'l-Abbas ed-Dabbî'nin şu beyti bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir.

عِنْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ
سُنْبُلَةٌ مِنْ دُرَّرٍ¹⁸

1- إِذَا الثُّرَيَّا إِعْتَرَضَتْ
2- حَسِبْتُهَا لَامِعَةً

- 1- “Süreyya yıldızı tan yeri ağardığında
- 2- Parlaklığı yönüyle onu inciden bir sümbül zannedersin”

Bu beyitte, müşebbeh olan taraf (Süreyya Yıldızı) parlaklığı ve gerdana benzemesi yönüyle görme duyusuyla algılanabildiği için hissidir. Müşebbehün bih olan taraf (inciden bir sümbül) ise, gerçekte var olmayan, beş duyu organlarından herhangi biriyle algılanamayan ve şairin kendi hayal gücünü kullanarak ürettiği bir kavramdır. Ancak bu kavram hayali olmasına rağmen maddi ve hissedilebilir parçalardan mürekkep olduğu için hissi sayılmaktadır. Dolayısıyla bu teşbih her iki tarafı hissi olan bir teşbih türüdür.¹⁹

Bir diğer örnekte ise Allah (c.c) Kur'an'da şöyle buyurmuştur;

كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ²⁰

“O eşler sanki birer Yakut ve Mercandır.”

Bu ayette teşbihin tarafları olan müşebbeh (cennet ehlinin eşleri) ve müşebbehün bih (yakut ve mercan) tamamen görülen unsurlardan oluşmuştur. Görme duyusuyla algılanabildiği için de bu teşbih türü hissidir.²¹

Her İki Tarafı Akli Olan Teşbih:

Her iki tarafı akli olan teşbih ile kastedilen, müşebbeh ve müşebbehün bihin, akıl (ilim, zeka, cehalet, hayat vb..) ve vicdan (açlık, tokluk, mutluluk, üzüntü vb..) ile idrak edilebilen unsurlardan oluşmasıdır. Bunlar beş duyu organıyla hissedilemeyen mücerret kavramlardır. Bu tür unsurlardan meydana getirilen teşbihler “mecazî teşbihler” olarak da adlandırılmaktadır.²²

Örneğin; şiirlerinde romantik ve duygusal bir üslup benimseyen Abdülbâsit es-Sûfî'nin sevgilisine yazdığı şiir bu tür teşbihlere güzel bir örnek teşkil etmektedir.

¹⁸ Ebû Mansur Abdülmelik es-Se'âlibî en-Nîsasbûrî. *Yetîmetü'd-Dehri fî Mehâsini Ehli'l-'Asrî*, thk. Müfid Muhammed, 3. Cilt. (y.y. m.y. t.y.), 3/345.

¹⁹ Besyûnî, 29-30.

²⁰ Rahman, 55/58

²¹ Abdülaziz 'Atîk, *'İlmu'l-Beyân*, 67.

²² Ahmed, Matlûb. *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye ve Tetavvuruhû*, (y.y.: Matbaatü'l-Mücemma'i'l-İlmî, 1989), 2/173; Teftâzânî, 190; Besyûnî, 23; 'Îsâ Ali el-'Akûb. *el-Mufasssal fî 'Ulûmi'l-Belâğâ el-Arabiyye*, (Haleb: Müdiriyyet el-Kütüvi ve'l-Matbaati'l-Câmi'iyye, 2000), 359.

العشيقُ كالموتِ يأتي لا مردَّ له
ما فيه للعاشيقِ المسكينِ تدبير²³

"Aşk ölüm gibidir, reddedilmez bir şekilde gelir, Zavallı âşık ona karşı önlem alamaz."

Bu beyitte müşebbeh olan (aşk) müşebbehün bih olana (ölüm), karşı koyamama yönüyle benzetilmiş olup her iki taraf da akıl ile idrak edilebilen unsurlardan meydana gelmiştir. Bu sebeple bu teşbih türü aklidir.²⁴

Yine Allah-u Teâla Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur;

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيَعَةٍ يُحْسِبُهُ الظَّمَانُ مَاءً...²⁵

"İnkâr edenlere gelince, onların amelleri ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanner..."

Bu ayette de benzeyen taraf (inkârcıların amelleri) akıl ile idrak edilebilen bir kavramdır. Aynı şekilde kendisine benzetilen taraf (çöldeki serap) da aklidir. Bu şekilde her iki tarafı akli olan bir teşbih meydana gelmiştir.

Müşebbeh'i Hissî, Müşebbehün Bih'i Aklî Olan Teşbih:

Örneğin Ebû Tâlip er-Rukî'nin aşağıdaki beyti gibi;

وَلَقَدْ ذَكَرْتُكَ فِي الظَّلامِ كَأَنَّهُ
يَوْمَ النَّوَى وَفُؤَادُ مَنْ لَمْ يَعْتَق²⁶

"Gecenin karanlığında seni hatırladım, Sanki o âşık olmayan birinin kalbi ve ayrılık günüydü"

Şair yalnızca göz duyusuyla algılanabilecek olan geceyi (müşebbeh), ancak akıl ve vicdan ile idrak edilebilen ayrılık gününe ve âşık olmayanın kalbine (müşebbehün bih) karanlık olması hasebiyle benzeterek bir tarafı hissi, diğer tarafı aklî olan bir benzetme meydana getirmiştir.

Allah-u Teâla Kur'an'da şöyle buyurmuştur.

إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ²⁷

"O cehennemden tâ dibinden yetişen bir ağaçtır. Tomurcukları sanki şeytanların kelleleri gibidir."

Bu ayette, dış dünyada varlığı olmayan ancak onu meydana getiren parçaları görme ve dokunma duyularıyla hissedilebilen ağacın (Zakkum) tomurcukları (müşebbeh), ne kendisi ne de parçaları dış dünyada bulunmayan ancak aklî olarak idrak edilebilen şeytanın başlarına (müşebbehün bih) benzetilmiştir.²⁸

Müşebbehi Aklî, Müşebbehün bihi Hissî Olan Teşbih:

²³ Besyûnî, 30.

²⁴ Besyûnî, 30.

²⁵ Nur, 24/39.

²⁶ Abdülmelik es-Se'âlibî, 1/346.

²⁷ Saffât 37/64-65.

²⁸ Muhyiddîn Dîb, Muhammed Ahmed Kâsım. 'Ulûmi'l-Belâğa (el-Bedî ve'l-Beyân ve'l-Me'anî), (Lübnan: m.y., 2003), 152; İsâ Ali el-'Akûb, 361.

Sudan'ın önemli şairlerinden İdris Cemmâ'nın şanssızlığını ifade etmek için yazdığı şu kasidenin bir bölümü de güzel bir örnektir.

1- إِنَّ حَصِي كَدَقِيقِ
فِي يَوْمِ رِيحٍ نَزْرُوهُ
2- ثُمَّ قَالُوا لِحَفَاةٍ
يَوْمَ رِيحٍ أَجْمَعُوهُ²⁹

1- Benim şansım bir çeşit un gibidir. Rüzgârlı bir günde onu savurdular.

2- Sonra yalın ayaklı adamlara, dikenli bir arazide "o unu toplayın" dediler.

Bu beyitte, müşebbeh (şans) manevi bir durum olup, ancak akıl ile idrak edilebiliyorken, müşebbehün bihi (un) maddi bir nesneden meydana gelen, görme ve dokunma duyularıyla hissedilebilir.

Örneğin Allah-u Teâlâ Kur'an'da şöyle buyurmuştur;

ثُمَّ فَسَّتْ قُلُوبُكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً³⁰

"Sonra bunun arkasından kalpleriniz yine katılaştı. O kalpler taşlar gibidir veya katılıkça daha şiddetlidir..."

Bu ayette kalpler (müşebbeh), taşlara (müşebbehün bih) benzetilerek, müşebbehi akli, müşebbehün bihi hissi olan teşbih yapılmıştır.

1.2. Müşebbeh ve Müşebbehün Bihin Müfred veya Mürekkeb Oluşuna Göre Teşbih Çeşitleri

Her İki Tarafı Mutlak Müfred Olan Teşbih:

Bu tür teşbihe "Müfredin müfrede teşbihi" adı da verilmektedir.³¹ Örneğin Allah-u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ³²

"Gök yarılarak, eriyip kızarmış yağ kırmızıya boyanmış deri gibi bir gül haline geldiği zaman..."

Bu ayette müşebbeh (Gök) kırmızılıkta, müşebbehün bihe (yağ) benzetilmiş olup her iki taraf da müfred kelimelerden oluşmuştur.

İmruü'l-Kays'ın Mu'allaka'sında yer alan şu beyit de güzel bir örnektir.

وَسَاقٍ كَأَنْبُوبِ السَّقِي الْمُدَّلِلِ³³ وَكَشْحٍ لَطِيفٍ كَالْجَدِيدِ مُخَصَّرِ

"Hoş bir örük saç gibi ince bir beli; iyi sulanmış hurma fidanı gibi dolgun ve sıkı bacakları vardı."

Bu beyitteki müşebbehler (bel, bacak) müşebbehün bihlere (saç, fidan) müfred kelimelerle benzetilerek, iki tarafı da mutlak müfred olan bir teşbih meydana gelmiştir.³⁴

²⁹ Muhyiddin Dîb, 152.

³⁰ Bakara 2/74.

³¹ İsâ Ali el-'Akûb, 361.

³² Rahman 55/37.

³³ Zevzenî, Tahsin b. Ahmed Ebû Abdillah. *Şerhu'l-Mu'allakâti'l-'Aşr*, (Beyrût: Dâru Mektebetü'l-Hayât, 1983), 53.

³⁴ Ahmed el-Hâşimî, 257.

Her İki Tarafı Mukayyed Müfred Olan Teşbih:

Tirmizî'nin Sünen'inde Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadis örneğinde olduğu gibi;

الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ³⁵

"Hayra delalet eden kişi onu yapan kişi gibidir."

Bu hadiste müşebbeh, câr ve mecrûr ile sınırlandırılmıştır. Aynı şekilde müşebbehün bih de izâfet ile takyîd edilmiştir. Burada câr ve mecrûr ya da izâfetin oluşu her iki tarafın da müfredliğini engellemektedir.³⁶

Yine İbnü'r-Rûmî'nin hiciv yaptığı şu beyti gibi;

إِنِّي وَتَرْيِبِي بِمَدْحِي مَعْتَسِرًا
كَمُعَلِّي دُرًّا عَلَى خَنْزِيرٍ³⁷

"Benim bir topluluğu (övgüye layık olmayan) süsleyerek övmem, Domuzun boynuna asılan inci gibidir."

Bu şiirde teşbihin her iki tarafı da müfred olmakla birlikte, müşebbeh (hal), müşebbehün bih ise câr mecrur ile takyîd edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak da her iki tarafı mutlak müfred olan bir teşbih ortaya çıkmıştır.³⁸

Müşebbehi Mutlak Müfred, Müşebbehün bihi Mukayyed Müfred Olan Teşbih:

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), sahabeden Abdullah b. Ömer'e nasihat ederken söylediği hadis bu duruma güzel bir örnektir.

كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ كَأَنَّكَ غَابِرٌ سَبِيلٍ...³⁹

"Dünyada garib ya da yolcu gibi ol..."

Müşebbeh (sen), mutlak müfred olmakla birlikte müşebbehün bih (yolcu veya garib) izâfetle takyid edilmiştir. Ancak bu durum onun müfred olmasına bir engel teşkil etmemiştir.⁴⁰

Bir başka örnekte ise

الدَّمْعَةُ كَالدُّرِّ السَّاقِطِ

"Gözyaşı akan inci gibidir..."

Bu cümlede de, müşebbeh (gözyaşı) müfred olup, herhangi bir şeyle sınırlandırılmamıştır. Müşebbehün bih ise (akan inci) bir sıfatla sınırlandırılmış müfred bir kavramdır. Dolayısıyla müşebbehi mutlak müfred, müşebbehün bihi mukayyed müfred olan bir teşbih meydana gelmiştir.

³⁵ Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ b. Sevratü b. Ed-Dahhâk. *Sünen-ü Tirmizî (el-Câmi'u'l-Kebîr)*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, 4 Cilt. (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), 4/338; Hadis No: 2670.

³⁶ Dölek, 12.

³⁷ İsâ Ali el-'Akûb, 361.

³⁸ Abdülmütâl, es-Sa'iydîç *Buğyetü'l-Eydâhı li Telhîsî'l-Miftâh fî Ulûmi'l-Belâğâ*, 4 Cilt. (Kahire: Mektebetü'l-Edeb, 1999), 2/44.

³⁹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 2 Cilt. (y.y.: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.), 2/1378, Hadis No: 4114.

⁴⁰ Dölek, 12.

Müşebbehi Mukayyed Müfred, Müşebbehün bihi Mutlak Müfred Olan Teşbih:

Örneğin;

أُولُو الْمُنْطُومِ كَالنَّعْرِ

"Dizili inciler dış gibidir."

Cümlede yer alan müşebbeh (inciler), dizili sıfatıyla sınırlandırılmış müfred bir lafızdır. Buna karşılık dişler lafzı (müşebbehün bihi) müfred olmakla birlikte herhangi bir takyîd edici şeyle sınırlandırılmamıştır.⁴¹

Bir şairin şu beyti de bu duruma uyan güzel bir örnektir;

كَأَنَّ فُجَاجَ الْأَرْضِ وَهِيَ عَرِيضَةٌ عَلَى الْخَائِفِ الْمَطْلُوبِ كُفَّةَ حَابِلٍ⁴²

"Sanki yeryüzünün yolları genişlikte arandığı için korkak için avcının ağı gibidir."

Bu beyitte müşebbeh izâfet ile takyîd edilmiş müfred bir lafızdır. Müşebbehün bihi ise mutlak müfreddir.

Her İki Tarafı da Mürekkebe Olan Teşbih:

Belâgat ilminde mürekkebe "birbirinden ayrılmayan iç içe girmiş unsurlardan oluşan ibâre" demektir.⁴³

Burada hem müşebbeh, hem de müşebbehün bihi mürekkebe unsurlardan meydana gelmektedir. Bu duruma "teşbihi mürekkebe" ya da "mürekkebin mürekkebe teşbihi" de denmektedir. Bu tür teşbihler iki kısımda değerlendirilmektedir.⁴⁴

1. Teşbihteki Terkiplerin Parçalanmayacak Şekilde Bir Bütün Halinde Olması

Bu kısımda, iki taraftaki mürekkebe lafızlar birbirleriyle iç içe girmiş parçalardan oluşmuştur ki bu parçalardan herhangi birisi zikredilmezse mütekellimin kastettiği anlam ve amaç ortadan kalkmaktadır.⁴⁵

Dîvânü'l-Hâlîdeyn'in iki ünlü şâirinden biri olan Ebû Bekr Muhammed'in yazdığı kaside bu duruma uygun bir örnek sayılmaktadır.

1- الْبَدْرُ مُنْتَقِبٌ بِعَيْمِ أَيْبِضٍ
2- كَتَتُّسُ الْحَسَنَاءِ فِي الْمَرْأَةِ إِذْ
هُوَ فِيهِ بَيْنَ تَفَخُّرٍ وَتَبَرُّجٍ
كَمُلْتُ مَحَاسِنَهَا وَلَمْ تَنْزَوِجْ⁴⁶

1- Beyaz bir bulutla örtülü olan Ay'da, gurur ve süslenme arasında bir durum vardır.

2- Güzelliklerini tamamlamış ama evlenmeyen güzel kadının ayna karşısında nefes alışığı gibidir.

⁴¹ Ali Bulut, *Belâğat (Me'ânî, Beyân, Bedî')*, (İstanbul: my., 2015), 199.

⁴² Müberred, 3/98.

⁴³ Muhyiddin Dîb, 145; Ahmed el-Hâşimî, 251.

⁴⁴ İsâ Ali el-'Akûb, 363.

⁴⁵ Abdülmütâl es-Sa'îyî, 2/46; İsâ Ali el-'Akûb, 363.

⁴⁶ Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî. *Siyeru 'Alâmi'n-Nübelâ*, 18 Cilt. (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006), 12/373.

Şair beyaz bulutla örtülü ayın durumunu güzelliklerini tamamlamış ama evlenmeyen güzel kadının ayna karşısında nefes alışına benzetmiştir. Hem müşebbeh hem de müşebbehün bihi mürekkeptir. Bu teşbihteki mürekkebe ibareler birbirinden ayrılmayan bir bütün halindedir.⁴⁷

2. Teşbihteki Terkipleri Meydana Getiren Parçaların Her Biriyle de Amacın Hâsıl Olması

Bu kısımda mürekkebe ibareleri meydana getiren parçalar arasında da ayrı ayrı benzetmeler meydana gelmektedir.⁴⁸

Ebû Tâlib er-Rukî'nin beytinde geçen teşbih örneğinde olduğu gibi;

وَكَاَنَّ أَجْرَامَ النُّجُومِ لَوَامِعًا دُرَّرَ نُثْرَنَ عَلَيَّ بِسَاطِ أَرْزَقِي⁴⁹

"Yıldız kütleleri parlak iken, sanki mavi halı üzerine saçılmış inci taneleridir."

Şiirde, parlayan yıldızların durumu mavi halı üzerine saçılmış incilere benzetilmiştir. Burada hem müşebbeh taraf hem de müşebbehün bih olan taraf mürekkeptir. Mürekkebe olmasının yanısıra her iki tarafın parçaları (yıldız, inci, gökyüzü, mavi halı) birbirlerine ayrıca benzetilip ayrı ayrı teşbihler de meydana getirilebilmektedir.⁵⁰

Müşebbehin Müfred, Müşebbehün bihin Mürekkebe Olduğu Teşbih:

Bu tür teşbihlere "Müfredin Mürekkebe Teşbihi" adı da verilmektedir.⁵¹

Örneğin bir şâirin;

وَحَدَائِقَ لَيْسَ الشَّقِيقِ نَبَاتِهَا كَالأَزْجَانِ مُنْقَطًا بِالْعَنْبَرِ⁵²

"Nice bahçeler vardır ki gelincik çiçeği onun bitkilerini giymiştir. Kokusu ile tane tane olan erguvan gibidir."

Bu beyitte, benzeyen taraf (bahçeler) lafzı müfred bir kelime olup sıfat ile sınırlandırılmıştır. Buna karşılık kendisine benzetilen taraf ise kokusu ile tane tane erguvan ibareleriyle mürekkebedir.⁵³

شَعْرُهُ كَشَرَابَةِ الدُّرَّةِ

"Onun saçı mısır püskülü gibidir."

Burada müşebbeh (saç) zamir ile takyîd edilmiş olsa da müfred bir lafızdır. Müşebbehün bih (mısır püskülü) ise mürekkebe bir ibareden oluşmuştur.

Müşebbehin Mürekkebe, Müşebbehün bihin Müfred Olduğu Teşbih:

Bu tür teşbihlere "Mürekkebin Müfredde Teşbihi" de denilmektedir.⁵⁴

Örneğin;

⁴⁷ Ahmed el-Hâşimî, 258.

⁴⁸ Abdülmütâl es-Sa'iydî, 2/47; İsa Ali el-'Akûb, 363.

⁴⁹ es-Se'âlibî, 1/346.

⁵⁰ Ali b. Nâyif, eş- Şühûd. *el-Hulâsatü fi 'Ulûmi'l-Belâğati*, (y.y.: m.y, 2006), 31.

⁵¹ Abdülmütâl es-Sa'iydî, 2/47.

⁵² Muhyiddin Dîb, 145.

⁵³ Muhyiddin Dîb, 145.

⁵⁴ Ali b. Nâyif, 32.

العَيْنُ السُّودَاءُ كَالْفَحْمِ

"Siyah göz kömür gibidir."

Burada müşebbeh (siyah göz) iki kelimedenden oluşan mürekkebe bir ibaredir. Müşebbehün bih ise tek kelimedenden meydana gelen "kömür" kelimesidir.

Ebû Temmâm'ın bahar aylarında doğanın güzelliğini vafederken yazdığı şiirin bir bölümü bu duruma güzel bir örnektir.

1- يَا صَاحِبِي تَقْصِيًا نَظَرِيكُمَا
نَرِيًا وَجُوهَ الْأَرْضِ كَيْفَ تَصَوَّرُ
2- نَرِيًا نَهَارًا مُشْمِسًا قَدْ شَابَهُ
زَهْرُ الرَّبَا فَكَأَنَّمَا هُوَ مُقْمِرٌ⁵⁵

1- Ey iki arkadaşım! Gözünüzü iyice açın! Yeryüzünün nasıl şekillendiğini göreceksiniz.

2- Ruba çiçeğinin karışmış olduğu güneşli bir gündüzün sanki mehtaplı bir geceye benzediğini göreceksiniz.

Bu şiirde müşebbeh mürekkebe, müşebbehün bih ise müfreddir. Zira "ruba çiçeğinin karışmış olduğu bir gündüz" ibaresi, "mehtaplı" lafzına benzetilmiştir.⁵⁶

1.3. Müşebbeh ve Müşebbehün Bihin Müteaddid Oluşuna Göre Teşbih Çeşitleri Teşbihu'l-Melfûf (تشبيه الملفوف):

"Bürülmüş benzetme" adı verilen bu teşbih türünde, müşebbeh ve müşebbehün bih birden çok öğeden oluşur. Teşbih-i Melfûf atıf veya başka bir şekilde, taraflardan önce müşebbehlerin sonra müşebbehün bihlerin sırasına göre zikredilmesi ile meydana gelmektedir.⁵⁷

İbnü'l-Mu'tezz'in şiiri bu başlığa uygun bir örnek sayılmaktadır.

لَيْلٌ وَبَدْرٌ وَغُصْنٌ
شَعْرٌ وَوَجْهٌ وَقَدْ⁵⁸

"Gece, ay ve ağaç dalı; saç, yüz ve boy gibidir."

Beytin ilk kısmı (gece, ay, dal) birden fazla öğeden oluşan müşebbehlerdir. İkinci kısmı ise (saç, yüz, selvi boy) yine atıf harfiyle meydana gelen ve birden çok öğeden oluşan müşebbehün bihlerdir.

Şairin, geceyi saça, ayı yüze ve ağaç dalını da boya benzetmesi ile ayrı ayrı teşbihler ortaya çıkmıştır.⁵⁹

Allah-u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur;

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى وَالْأَصْمَى وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ⁶⁰

⁵⁵ Hatib et-Tebrizî. *Şerhu Dîvân Ebî Temmâm*, 2 Cilt. (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1994), 1/333.

⁵⁶ İsâ Ali el-'Akûb, 364-365.

⁵⁷ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/215; Teftâzânî, 206.

⁵⁸ en-Nüveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdülvahhâb. *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 33 Cilt. (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 7/40.

⁵⁹ Besyûnî, 45; Muhyiddin Dîb, 155; Ahmed el-Hâşimî, 258.

⁶⁰ Hûd 11/24.

"Bu iki zümrenin (kâfirlerle müminlerin) durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?"

Bu ayette mümin ve kâfirler (müşebbehler) kör ve sağır ile gören ve işitene (müşebbehün bihlere) benzetilmiştir.

Teşbihu'l-Mefrûk (تشبيه المفروق):

"Ayrılmış Benzetme" denilen ve her müşebbehin, kendi müşebbehün bihinin yanında bulunmak suretiyle zikredildiği teşbih türüdür. Burada birkaç benzetme bir arada toplanmış bulunmaktadır.⁶¹

Örneğin ünlü Abbasi şairlerinden İbn Sükkara el-Hâşimî'nin beyti bu başlık altında yer alabilecek güzel örneklerdendir.

الخدُّ وَرْدٌ وَالصُّدْعُ غَالِيَةٌ وَالزِّيْقُ حَمْرٌ وَالتَّغْرُ كَالدَّرَرِ⁶²

"Tükürüğü şarap, dişleri de inci gibidir. Yanağı güldür, perçemi hoş kokulu örme gibidir."

Beyitte her müşebbehin kendi müşebbehün bihinin yanında yer aldığı görülmektedir. Birinci şatırda yanak ile gül, perçem ve hoş kokulu örme aynı yerde zikredilirken ikinci şatırda tükürük ile şarap, dişler ile inci birlikte zikredilmiştir. Bu şekilde birçok teşbih ortaya çıkmıştır.⁶³

Murakkaş el-Ekber lakaplı Amr b. Sa'd'ın benzetmesi de teşbih-i mefruk için güzel bir örnek teşkil etmektedir.

النَّشْرُ مِسْكٌ وَالْوَجُوهُ دَنَّا نَيْرٌ وَأَطْرَافُ الْبَنَانِ عَنَمٌ⁶⁴

(Kadınların) güzel kokuları misk, yüzleri dinar (altın para) gibidir. Parmakları ise kırmızı 'anem dallarıdır.

Şâir kadınların güzel kokularını (müşebbeh) miske (müşebbehün bih), yüzlerini (müşebbeh) dinara (müşebbehün bih), parmaklarını ise (müşebbeh) anem dallarına (müşebbehün bihi) benzetmiştir. Burada her müşebbehin peşine müşebbehün bihi zikredilerek mefrûk teşbih yapılmıştır.⁶⁵

Teşbihu't-Tesviye (تشبيه التسوية):

Teşbihin taraflarından müşebbehin birden fazla olup, müşebbehün bihin müfred (tek) olduğu teşbih türüdür. Yani birçok şeyin tek bir şeye benzetilmesi durumudur. Benzeyenler arasındaki eşitlikten dolayı da "Tesviye" ismiyle adlandırılmıştır.⁶⁶

⁶¹ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye ve Tetavvuruhû*, 2/213; Besyûnî, 43; el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni. *Telhîsu'l-Miftâh*, (Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 1. Basım, 2010), 93.

⁶² Ebû Mansur es-Se'âlibî, 3/8.

⁶³ İsâ Ali el-'Akûb, 367; el-Merâğî, 219.

⁶⁴ Amr b. Sad, Amr b. Armele. *Divanü'l-Mürakkaşeyn*, thk. Kârin Sâdr, (Beyrût: Dâru Sâdr, 1998), 68.

⁶⁵ Ahmed el-Hâşimî, 253; Ali b. Nâyif, 32; el-Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, 93.

⁶⁶ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye ve Tetavvuruhû*, 2/181; Teftâzânî, 206; Ahmed el-Hâşimî, 253.

Örneğin Muallakât-ı Seb'a adlı mecmuaya şiirleri giren yedi ünlü şairden biri olan Lebid b. Rebi'a'nın şiiri gibi;

وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدِيعةٌ
وَلَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ تَرُدَّ الْوَدَائِعُ⁶⁷

"O servet ve aile ancak emanettir, Şüphesiz bugün o emanetler geri döndürülecektir."

Bu beyitte, müşebbeh (mal, aile) birden fazladır. Buna karşılık müşebbehün bih ise (emanet) tekdir.⁶⁸

Yine İbnu'r-Rûmî'nin;

أَرَأَيْتُمْ وُجُوهَكُمْ وَسَيُوفَكُمْ
فِي الْحَادِثَاتِ إِذَا دَجَّوْنَ نُجُومٍ⁶⁹

"Sizin görüşleriniz, yüzleriniz ve kılıçlarınız, Olaylarda karanlıktaki yıldızlar gibidir."

Beyitte müşebbehler (görüşler, yüzler ve kılıçlar) birden fazla olup, müşebbehün bih ise (yıldızlar) tekdir. Böylece "tesviye" adı verilen teşbih türü ortaya çıkmıştır.⁷⁰

Teşbihü'l-Cem' (تشبيه الجمع):

Tesviye teşbihinin aksine müşebbehin tek müşebbehün bihin birden fazla öğeden oluştuğu teşbih türüdür. Burada tek bir şey birçok şeye benzetilmektedir. Bu tür teşbihlere "teselsül teşbih" adı da verilmektedir.⁷¹

Örneğin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen hadisi şerif örneğinde olduğu gibi;

السَّعْيِ عَلَى الْأَرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ كَالْمَجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ كَالَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ⁷²

"Dul ve yoksul için çalışan insan Allah yolunda cihad eden veya gündüz oruç tutan, gece namaz kılan gibidir."

Hadiste müşebbeh olan taraf "السَّعْيِ" (dul ve yoksul için çalışan kişi) tek bir öğeden oluşmuştur. Buna karşılık müşebbehün bih olan taraf ise, "كَالَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ" (Allah yolunda cihad eden veya gündüz oruç tutan gece namazı kılan) birden fazla öğeden oluşmuştur. Bu suretle teşbih-i cem' sanatı yapılmıştır.

Yine başka bir şairin medh yaparken yazdığı;

أَنْتَ كَاللَّبِثِ فِي الشَّجَاعَةِ وَالْإِق
دَامَ وَالسَّيْفِ فِي قِرَاعِ الْخُطُوبِ⁷³

"Sen cesaret ve atılganlıkta aslan gibi, sıkıntılarla mücadele ve onları yenmede kılıç gibisin."

⁶⁷ Lebid b. Rebia. *Dîvanü Lebid b. Rebia (Şerhu't-Tûsî)*, thk. Hânâ Nasru'l-Hatta, (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1993), 111.

⁶⁸ Muhyiddin Dîb, 157.

⁶⁹ İbnu'r-Rûmî. *Dîvânu İbnu'r-Rûmî (Şerh Ahmed Hasan Besec)*, 3 Cilt. (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 3. Basım, 2002), 3/319.

⁷⁰ Muhyiddin Dîb, 156.

⁷¹ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/188; Teftâzânî, 206; Kazvînî, *Telhisü'l-Miftâh*, 94.

⁷² Tirmizî, 3/413, Hadis No; 1696.

⁷³ Bulut, 203.

Burada medh edilen kişi (müşebbeh) tektir. Müşebbehün bih (aslan, kılıç) ise birden fazladır.⁷⁴

1.4. Müşebbeh ve Müşebbehün Bihin Zikredilip Zikredilmemesine ya da Bunların Yer Değiştirmesine Göre Teşbih Çeşitleri

a- Teşbihu'z-Zımnî (تشبيه الضمني)

"Kapalı teşbih" anlamına gelen bu teşbih türünde, müşebbeh ve müşebbehün bihi bilinen şekillerden herhangi birine benzememektedir. Burada taraflar açıkça belli olmayıp, ancak sözün manasından ve bağlamından anlaşılabilir. Bu tür teşbihlerden kastedilen, müşebbehe isnâd edilen hükmün imkân dâhilinde olduğunu ispat etmektir. Yani genellikle zımnî teşbihte müşebbehün bihi, müşebbehe hüccet ve delil olarak gelmektedir.⁷⁵

Örneğin; İbn Firâs el-Hamdânî'nin divanında geçen şu beyti gibi;

سَيَذْكُرُنِي قَوْمِي إِذَا جَدَّ جَدُّهُمْ وَفِي اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ يُفْتَقَدُ الْبَدْرُ⁷⁶

"Gayretleri çaba gösterdiğinde kavmim (beni) anacak, Zira karanlık bir gecede Ay aranır."

Bu beyitte şair kendisini (müşebbeh), üstü kapalı bir şekilde, gecenin karanlığında aranılan Ay'a (müşebbehün bih) benzetmiştir. Bu durum da ancak şiirin anlam ve bağlamından çıkarılabilmektedir.⁷⁷

Allah Teâlâ Kur'an'da şöyle buyurmaktadır;

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ...⁷⁸

"Bizim ayetlerimizi yalanlayanlar ve o ayetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve (halat) iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler...!"

Kur'an-ı Kerim'de gaybî bir konu olan cennete girme veya girmeme hususunda küfür, kibir ve itaatsizlik cennete girmeye mani olan en büyük etkenlerden biri sayılmaktadır. Böyle gaybi bir gerçeğin varoluşunu beyan etmek için, Kur'an'da gözle görülür bir örnek verilmiştir. Yani, kâfirlerin cennete girememelerinin durumu (müşebbeh), üstü kapalı olarak devenin iğne deliğinden geçememe durumuna (müşebbehün bih) benzetilmiştir. Böylece zımnî bir teşbih türü meydana gelmiştir.⁷⁹

b- Teşbihu'l-Maklûb (تشبيه المقلوب)

Belagat alimleri bu teşbihi "Ma'kus veya Mun'akis Teşbih" olarak adlandırmakta ve mübalağa etmek maksadıyla tarafların yer değiştirmesi olarak tarif etmektedirler. Burada

⁷⁴ Bulut, 203.

⁷⁵ Ali el-Cârim, 47; Muhyiddin Dîb, 174, el-Meydânî, 2/202; Besyûnî, 133.

⁷⁶ el-Hamdânî. *Divânü Ebî Firâs el-Hamdânî*, Şerh:Halil ed-Düveyhî, (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1994), 165.

⁷⁷ Muhyiddin Dîb, 174.

⁷⁸ Araf 7/40.

⁷⁹ Bulut, 207.

müşebbehteki (benzeyen) benzetme yönünün (vech-i şebeh) müşebbehün bihten daha üstün belirgin ve mükemmel olduğu izlenimi verilmektedir.⁸⁰

Örneğin Allah-u Teâla Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur;

أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ⁸¹

"Şu halde yaratan (Allah), yaratamayan (putlar) gibi olur mu? Artık siz düşünmez misiniz?"

Ayette daha belîğ ve mükemmel olması için müşebbehün bih (Yaratan Allah) müşebbeh; müşebbeh olan (yaratmayan putlar) müşebbehün bih yapılmıştır. Bu şekilde Maklûb bir teşbih türü ortaya çıkmıştır.

İbni'r-Rûmî'nin medh yaptığı beyit de Maklûb teşbihe uygun bir örnektir.

1- مَنْ قَاسَ جَدْوَالَكَ يَوْمًا
بِالسُّحْبِ أخطأَ مَذْحَكُ
2- السُّحْبُ تُعْطِي وَتَبْكِي
وَأَنْتَ تُعْطِي وَتَضْحَكُ⁸²

1- "Gün olur da senin cömertliğini bulutlarla kıyaslayan olursa, seni övmeye yanlış yapmış olur.

2- Zira bulutlar ağlayarak verir, sense gülerek verirsin."

Beytte övülen kişideki vericiliğin, bulutların vericiliğinden daha üstün olduğunu göstermek için müşebbeh (bulutlar) ve müşebbehün bih (övülen kişi) yer değiştirmiştir. Böylece tersine (maklûb) bir teşbih yapılmıştır.⁸³

1.5. Müşebbeh ve Müşebbehün Bihin Terk Edilmeyip Devamlı Zikredilerek Benzetme Yönü (Vech-i Şebeh) İle Benzetme Edatının (Edât-ı Teşbih) Zikredilmesi Ya da Terk Edilmesine Göre Teşbih Çeşitleri

a- Teşbihu'l-Mufassal (تشبيه المفصل)

Teşbih cümlesinde, vech-i şebehi (benzetme yönü) açıkça zikredilen teşbih türüdür. Belâğî yönden zayıf sayılan bu türde teşbihi meydana getiren unsurların hepsinin zikredildiği görülmektedir. Bu isimle adlandırılmasının nedeni ise tarafân denilen müşebbeh ve müşebbehün bih arasındaki ortak nokta olan benzetme yönünü işitene ya da okuyana ayrıntılı bir şekilde gösterip onun anlaşılmasını kolaylaştırmasıdır.⁸⁴

Örneğin bir şairin şu beyti gibi;

الْعُمْرُ مِثْلُ الضَّيْفِ أَوْ
كَالطَّيْفِ لَيْسَ لَهُ إِقَامَةٌ⁸⁵

"Ömür misafir gibidir ya da mekânı olmayan hayal gibidir."

⁸⁰ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/207; 'Îsâ 'Ali el-'Akûb, 326, 327; Ahmed el-Hâşimî, 275.

⁸¹ Nahl 16/17.

⁸² el-Va'vâi ed-Dimeşkî. *Divânü el-Va'vâi ed-Dimeşkî*, (Ebu'l-Ferec, Muhammed b. Ahmed el-Gassânî), thk. Sâmî ed-Dîhân, (Beyrût: Dârü Sadr, 2. Basım, 1993), 222.

⁸³ 'Îsâ 'Ali el-'Akûb, 428.

⁸⁴ Besyûnî, 85; Teftâzânî, 208; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/213; el-Meydânî, 2/173; Muhyiddin Dîb, 160.

⁸⁵ el-Meydânî, 2/174.

Burada müşebbeh (الْعُمُر) ömür, müşebbehün bih (الضَّيْفِ / الضَّيْفِ) misafir ya da hayal vech-i şebeh (لَيْسَ لَهُ إِفَامَةٌ) sabit olmama durumu edât-ı teşbih ise (الكاف / مثل) kâf ya da mislü'dür. Dolayısıyla bu örnekte mufassal bir teşbih türü ortaya konulmuştur.⁸⁶

Allah Teâlâ kendi yolunda cihad edenleri vasıflandırırken buyurduğu ayette mufassal teşbihe uygun bir örnek görmekteyiz;

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُنْيَانًا مَرْصُوصًا⁸⁷

"Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever."

Ayette müşebbeh (Allah yolunda cihad edenler), müşebbehün bih (birbirine kenetlenmiş binâ), edât (kâf harfi) ve vech-i şebeh (sağlamlık ve kenetlenme hususu) açıkça zikredilmiştir.

b- Teşbihu'l-Mücmel (تشبيه المجمل)

Belagat yönünden mufassal teşbihe kıyasla daha üstün sayılan bu teşbih türünde, benzetme yönü (vech-i şebeh) zikredilmemektedir. Bu durumda bazen herkesin anlayabileceği kadar açık, bazen de derin bir düşünme gerektirdiği için ancak erbabı tarafından anlaşılabilir seviyede gizli olabilmektedir.⁸⁸

Vech-i şebehi zikredilmemiş ve gizli olan teşbihlerde, müşebbeh ve müşebbehün bihin her ikisinin vasıfları veya herhangi birinin vasfı vech-i şebehe işaret edebilmektedir.⁸⁹

Örneğin Berrâ'ya "Hz. Peygamber'in (sav) yüzü kılıç gibi miydi?" diye sorulduğunda⁹⁰ Berrâ; "لا بِلْ مِثْلِ الْقَمَرِ" "Hayır, aksine Ay gibiydi." diyerek cevap vermiştir.

Burada müşebbeh (Hz. Peygamber'in yüzü), müşebbehün bih (Ay), edât-ı teşbih (مثل) zikredilmiş fakat vech-i şebeh (benzetme yönü) zikredilmemiştir. Buna rağmen benzetme yönü "yuvarlaklık, parlaklık" şeklinde herkesin anlayabileceği bir tarzda gelmiştir.⁹¹

Ebû Temmâm'ın beytinde ise vech-i şebeh (benzetme yönü) gizli olmasına rağmen müşebbeh ve müşebbehün bihin vasıflarının ona işaret ettiği görülmektedir.

1- صَدَفْتُ عَنْهُ فَلَمْ تَصْدِفْ مَوَدَّتُهُ
عَنِّي وَعَاوَدَهُ ظَنِّي فَلَمْ يَجِبْ
2- كَالغَيْثِ إِذْ جَنَّتْهُ وَأَفَاكُ رَيْفُهُ
وَإِنْ تَحَمَّلَتْ عَنْهُ كَانَ فِي الطَّلَبِ⁹²

1- "Ondan vazgeçtim, onun cömertlikleri benden vazgeçmedi. Benim ona olan hüsn-ü zannım doğru çıktı ve beni yanıltmadı.

⁸⁶ Ali el-Cârim, 21; el-Meydânî, 2/174.

⁸⁷ Sâff 61/4.

⁸⁸ Teftâzânî, 207; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâtî'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/199; Besyûnî, 83.

⁸⁹ 'Isâ 'Ali el-'Akûb, 387-388; Besyûnî, 83.

⁹⁰ El-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmi'u'l-Müsnedi's-Sahîhu/Muhtasar)*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-nâsir, 9 Cilt. (y.y.: Dâru Takvu'n-Necât, 2001), 4/188, Hadis No: 3552.

⁹¹ Dölek, 22.

⁹² Hatib et-Tebrizî, 1/69.

2- Eğer ondan vazgeçersen, o seni arayıp bulur ve bunda ısrarlı olur. O yağmur gibidir ki sen ona gelirsen onun ilk damlaları sana gelir.”

Beyitte müşebbeh olarak ifade edilen ve methedilen kişinin, kendisine rağbet edilsin ya da edilmesin, ihsan ve vericiliğinin sürekli olma vasfına dikkat çekilmektedir. Müşebbehün bihte (yağmur) ise aynı şekilde kendisine gelinsin ya da kendisinden kaçınılsın her daim ıslatma vasfı vardır. Zikredilen iki vasfın da işaret ettiği ortak nokta olan vech-i şebehinde istek olsun veya olmasın, ihsanın devam etme durumu olduğu anlaşılmaktadır.⁹³

c- Teşbihu'l-Beliğ (تشبيه البليغ)

Belâgat bakımından en yüksek makama sahip olan bu teşbih türünde, benzetme edatı (edât-ı teşbih) ve benzetme yönü (vech-i şebeh) kaldırılarak yalnızca benzeyen (müşebbeh) ve kendisine benzetilen (müşebbehün bih) zikredilmektedir. Teşbih edatı ve vech-i şebehin hazfedilişiyle ortaya çıkan müşebbeh ve müşebbehün bihin tek bir şey haline dönüşmesi durumu ile benzetmedeki mübalağasından dolayı da bu isimle adlandırılmıştır. Masdar, izafet ve hal teşbihleri bu başlık altında değerlendirilmektedir.⁹⁴

إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ...⁹⁵

“Allah’a ortak koşanlar ancak bir necis (pislik)tirler...”

Ayette yalnızca müşebbeh (müşrikler) ve müşebbehün bih (pislik) zikredilmiş olup edat ve vech-i şebeh zikredilmemiştir. Dolayısıyla beliğ bir teşbih türü ortaya çıkmıştır. Yani müşrikler, içlerinin ve itikatlarının bozukluğu yönüyle pislige benzetilmişlerdir.⁹⁶

Ünlü Arap şairlerinden Ebu'l-Hasan et-Tehâmî'nin kasidesinde geçen beyit de bu duruma güzel örneklerdendir;

فَأَقْضُوا مَادِبَكُمْ عَجَالًا إِنَّمَا
أَعْمَارُكُمْ سَفَرٌ مِنَ الْأَسْفَارِ⁹⁷

“İsteklerinizi (emellerinizi) bir an önce gerçekleştiriniz (yapınız.) Zirâ ömürleriniz yolculuklardan bir yolculuktur.”

Şair kasidesinde insanların ömürlerini (müşebbeh), yolculuğa (müşebbehün bihi), teşbih edatını ve benzetme yönünü zikretmeyerek benzetmiştir. Bunun sonucunda da teşbih-i beliğ adı verilen bir teşbih türü meydana gelmiştir.

1.6. Benzetme Yönüne (Vech-i Şebeh) Göre Teşbih Çeşitleri

a- Teşbihu't-Temsilî (تشبيه التمثيلي)

Sabit bir manayı kuvvetlendirmek yahut bir iddiaya delil getirmek maksadıyla kullanılan bu teşbih türü, teşbihin en önemli ve en etkili türlerinden biri sayılmaktadır.

⁹³ Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, 94; Teftâzânî, 207-208; 'Îsâ 'Ali el-'Akûb, 388.

⁹⁴ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâtî'l-Belâğîyye ve Tetavvuruhû*, 2/180; Muhyiddin Dîb, 161; Meydânî, 2/175.

⁹⁵ Tevbe 9/28.

⁹⁶ Nusreddin Bolelli, *Belâğat (Beyan-Me'ânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı)*, (İstanbul: M. Ü. İ. F. Yayınları, 2001), 51.

⁹⁷ el-Meydânî, 2/175; Ahmed el-Hâşimî, 270.

Belâgat âlimlerinin çoğunluğu teşbih-i temsîliyi "Benzetme yönü (vech-i şebeh) birden fazla nitelikten meydana gelen hayalî (itibari) bir tasavvurdur" şeklinde tarif etmektedirler. Burada bir durum veya heyet başka bir durum veya heyete benzetilmektedir.⁹⁸

Örneğin; Hz. Peygamberden nakledilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur;
 تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاخُمِهِمْ وَتَوَادُّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ، كَمَثَلِ الْجَسَدِ، إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا نَدَّاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحَمَى⁹⁹

"Birbirlerini sevmeye, acıma ve şefkat etmede müminlerin durumu vücudun durumu gibidir. Onun bir organı rahatsızlanırsa, diğerleri de ona uykusuzluk ve ateş haliyle katılırlar."

Hadiste müşebbeh (müminlerin durumu), sevmeye, acıma ve şefkat etme yönüyle müşebbehün bihe (vücudun durumu) benzetilmiştir. Burada vech-i şebehin birkaç değişik vasıftan meydana geldiği görülmektedir. Bu tür teşbihler "Teşbih-i Temsili" olarak adlandırılmaktadır.

Mütenebbî'nin Seyfüddevle hakkında yazdığı şiir beyti de teşbih-i temsili'ye güzel bir örnek teşkil etmektedir.

يَهْرُ الْحَيْشُ حَوْلَكَ جَانِبِيهِ كَمَا نَفَضَتْ جَنَاحِيهَا الْعُفُوبُ¹⁰⁰

"Ordu senin etrafında kartalın iki kanadını çırpıtı gibi, her iki cenahını hareket ettiriyor."

Şâir, ordu her iki tarafta hareket halindeyken ortalarında bulunan Seyfuddevle'yi, iki kanadını çırpıp ve hareket ettiren kartala benzetmektedir. Burada, benzeyen ve kendisine benzetilen arasındaki ortak noktanın, dalgalanma ve hareket halindeyken bir şeyin iki tarafının bulunması olduğu anlaşılmaktadır. Yani vech-i şebeh tek bir öğeden değil, birden fazla unsurdan oluşmuştur. Dolayısıyla beyitte bir durum değişik birkaç vasıfla, başka bir duruma benzetilerek teşbih-i temsili yapılmıştır.¹⁰¹

b- Teşbihu Gayri't-Temsîli (تشبيه غير التمثيلي)

Teşbih-i temsili'nin aksine vech-i şebehi müfred olan teşbih türüdür. Burada benzetme yönü, birkaç değişik vasıftan meydana gelen hayalî bir tasavvur olmayıp, tek bir sıfattan oluşmaktadır. Bu teşbih türü "zahir, sarîh, asli veya hakiki teşbih" şeklinde de isimlendirilmektedir.¹⁰²

Örneğin; Osmanlı dönemi şairlerinden Hamdûn b. el-Hâc es-Selâmî'nin divanında geçen şiirin bir beytinde de bu duruma örnek teşkil edebilecek ifadeler bulunmaktadır;

⁹⁸ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/185; Sekkâkî, 351; Muhyiddin Dîb, 167; Abdülaziz 'Atîk, *'İlmu'l-Beyân*, 86; Ahmed el-Hâşimî, 265-266; Ali el-Cârim, 35.

⁹⁹ Buhârî, 8/10, Hadis No: 6011.

¹⁰⁰ Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî. *Dîvânü Ebî't-Tayyib el-Mütenebbî*, (Şerh Ebu'l-Bekâ, Abdullah b. Hüseyin el-'Ukberî el-Bâğdâdî), thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebî, 8 Cilt. (Beyrût: Dâru'l-Mâ'rife, t.y.), 1/76.

¹⁰¹ Ali el-Cârim, 35; el-Mütenebbî, 1/76.

¹⁰² Teftâzânî, 200; Muhyiddin Dîb, 170; Ali el-Cârim, 35.

قَلَمُ الْبَلِغِ بَعِيرٌ حَظٌّ مَعْرُورٌ¹⁰³

لَا تَطْلُبَنَّ بِأَلَةٍ لَكَ رُتْبَةً

“Size ait bir alet ile makam (mevki) istemeyin, Zira belâgatçinin nasipsiz kalemi bir çıkırık gibidir.”

Şiirde, az fayda vermesi yönünden (vech-i şebeh), nasipsiz belagatçinin kalemi çıkırığa benzetilmiştir. Dolayısıyla benzetme yönü müfred bir sıfat olup, değişik birkaç unsurdan meydana gelmiştir. Bu şekilde de teşbih-i gayr-i temsilî denilen bir teşbih türü kullanılmıştır.¹⁰⁴

قَلْبُ الظَّالِمِ جِزَارَةٌ فِي القَسْوَةِ

“Zalimin kalbi sertlikte taş gibidir.”

Bu cümlede müşebbeh (zâlimin kalbi), müşebbehün bihe (taşa) sertlik vasfıyla benzetilmiştir. Teşbih-i gayri temsilînin meydana gelme şartlarını taşıyan cümlede vech-i şebeh (sertlik) tek bir sıfattan oluşmuştur.

c- et- Teşbihü'l-Kârîbî'l-Mübtezel (التشبيه القريب المبتزل)

Vech-i şebehin hiç ayrıntılı olmaması ya da çok az ayrıntılı olması hasebiyle zihnin müşebbehten müşebbehün bihe geçişinde dikkatlice bakma veya düşünmesine gerek kalmadan ilk bakışta anlaşılan teşbih türüdür. Bu tür teşbihlerin yüksek bir edebî değeri bulunmamaktadır.¹⁰⁵

Örneğin;

وَجْهٌ أُمِّي كَالشَّمْسِ

“Annemin yüzü güneş gibidir.”

Bu cümlede, müşebbeh “anne yüzü”, müşebbehün bih “güneş”tir. Zikredilmeyen vech-i şebeh ise derin bir düşünme gerektirmeyen (parlaklık) ilk bakışta anlaşılabilen bir vasıftır. Dolayısıyla cümlede Karîb-i mübtezel türü bir teşbih mevcuttur.¹⁰⁶

يَدُ الطَّبَّاحِ كَالرَّيْحِ

“Aşçının eli rüzgâr gibidir.”

Yukarıdaki cümle örneğinde de zikredilmiş olan vech-i şebeh (hızlılık) zihnin araştırma ve düşünmesine gerek bıraktırmadan kolayca anlaşılabilen bir vasıftır. Bu durum ise teşbih-i karîb-i mübtezelin en önemli özelliklerindedir.

d- Teşbihü'l-Ba'îdî'l-Ġarîb (التشبيه البعيد الغريب)

Teşbih-i karîb-i mübtezelin aksine, vech-i şebehi çok ayrıntılı ya da anlaşılması zor olduğu için kapalı sayılan bu teşbih türünde zihin müşebbehten müşebbehün bihe geçerken araştırma ve düşünmeye ihtiyaç duymaktadır. Zirâ vech-i şebeh ilk bakışta

¹⁰³ Hamdûn b. Abdurrahmân b. El-Hâc es-Selemî, el-Fâsî. *ed-Divânu'l-Âmm*, (y.y.: Silsiletü Zehâyir et-Turâsu'l-Mağribî, t.y.), 114.

¹⁰⁴ Ahmed el-Hâşimî, 262.

¹⁰⁵ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/196; Abdülaziz 'Atîk, *'İlmu'l-Beyân*, 92-93; el-Meydânî, 2/178; Ahmed el-Hâşimî, 262-263.

¹⁰⁶ 'İsâ 'Ali el-'Akûb, 388; Besyûnî, 87.

anlaşılmamaktadır. Ancak bu durum teşbih-i bâ'îd-i ğarîbe edebi açıdan daha belîğ ve kişide daha çok etki bırakma özelliği kazandırmıştır.¹⁰⁷

Abbâsi şâirlerinden Keşâcem lakabıyla ünlenen Mahmud b. Hüseyin'in divanında geçen şu beyti gibi;

1- أَرَقَّتْ أَمْ نَمَتَ لِضَوْءِ بَارِقٍ
2- كَأَنَّهُ إِصْنَعُ كَفَتِ السَّارِقِ
مُؤْتَلِّقًا مِثْلَ الْفَوَادِ الْخَافِقِ
يَسُوقُهَا الرَّعْدُ بِغَيْرِ سَانِقٍ¹⁰⁸

- 1- Parlayan şimşegin ışığında, titreyen bir yürek gibi uyudun mu? Yoksa uykusuz mu kaldın?
- 2- (Titreyen yürek) Hırsızın avucundaki parmakları gibidir. Gök gürültüsü onu sürücüsüz bir şekilde sürer.

Bayitte, müşebbeh "parıldayan şimşegin ışığı", müşebbehün bih "hırsızın parmakları"dır. Aralarındaki ortak nokta olan vech-i şebeh ise zikredilmeyen "titreme vasfı"dır. Müşebbehten, müşebbehün bihe geçişte vech-i şebeh kapalı olduğu için bu öğeler üzerinde derin bir düşünme ve araştırma yapılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde vech-i şebehin anlamı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla burdaki teşbih türü ba'îd-i ğarîbtir.¹⁰⁹

Yine Allah-u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur;

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبًّا وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ...¹¹⁰

"Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir."

Ayette, Allah-u Teâlâ kendi yolunda mallarını harcayanların durumunu (müşebbeh), her başakta yüz tane tohum bulunan başağın durumuna (müşebbehün bih) benzetmiştir. Vech-i şebeh ise hazfedilmiştir. Hazfedilen özellik ise "az bir hayrın birçok faydayı peşinden getirme"si durumudur. Ancak görüldüğü üzere vech-i şebeh kapalı olduğu için ilk bakışta anlaşılmamaktadır. Zira müşebbehten müşebbehün bihe geçiş ancak zihnin derin bir tefekkür ve araştırması sonucunda mümkün olmaktadır.¹¹¹

e- Teşbihü'l-Meşrût (التشبيه المشروط)

Birden fazla benzetmenin bir araya gelişi ya da bir vasfın varlığının veya yokluğunun şart koşulması sebebiyle, mübtezel olan vech-i şebehin ğarîb haline dönüşmesi durumudur.¹¹²

Örneğin; Mütenebbî'nin Harun b. Abdülaziz'i övmek için yazdığı şiirinde geçen şu beyitte olduğu gibi;

لَمْ تَلَقْ هَذَا الْوَجْهَ شَمْسُ نَهَارِنَا
إِلَّا بِوَجْهِ لَيْسَ فِيهِ حَيَاءٌ¹¹³

¹⁰⁷ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/178; Abdülaziz 'Atîk, *'İlmu'l-Beyân*, 93-94; el-Meydânî, 2/182; Besyûnî, 97.

¹⁰⁸ Mahmûd b. Hüseyin. *Divânu Keşâcem*, thk. En-Nebevî Abdülvahid Şa'lân, (y.y.: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 294.

¹⁰⁹ Cürçânî, *Esrârü'l-Belâğa fi 'İlmü'l-Beyân*, 119.

¹¹⁰ Bakara 2/261.

¹¹¹ Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsir*, 3 Cilt. (Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1. Basım, 1997), 1/154.

¹¹² Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/203; Ahmed el-Hâşimî, 263.

¹¹³ el-Mütenebbî, 1/31.

“Gündüzümüzün güneşi bu yüzle (medih edilen kişinin yüzü) değil, ancak kendisinde hayâ olmayan bir yüz ile karşılaştı.”

Şair, medh edilen kişinin yüzünü (müşebbeh), parlaması yönüyle (vech-i şebeh) güneşe (müşebbehün bih) benzetmiştir. Şiirin bu kısmında ilk bakışta anlaşılabilen karîb-i mübtezel bir teşbih türü yer almaktadır. Ancak daha sonra güneşe utanma vasfının isnad edilmesi onu mübtezel makamından ğarîb olma makamına yükseltmiştir. Yani eğer güneşin yüzünde utanma olsaydı o kişinin yüzüyle karşı karşıya gelmezdi. “Güneş utanmadığı için onun yüzü dünyadayken doğuyor yoksa doğmazdı” anlamı çıkmaktadır.¹¹⁴

Buhtûrî'nin beytinde de birçok teşbihin bir araya gelmesi hasebiyle karîb-i mübtezel olan bir benzetmenin, ba'îd-i ğarîb olan bir benzetme sınıfına dâhil olduğu görülmektedir;

كَأَنَّمَا يَضْحَكُ عَنْ لَوْلُوٍ مُنْظِمٌ أَوْ بَرْدٌ أَوْ أَقَاَحٌ¹¹⁵

“Sanki dizili inci dolu veya papatya tanelerini andıran dişleriyle gülümsüyor.”

Şair gülme fiilini gerçekleştiren hafzedilmiş dişleri (müşebbeh), dizili inci, dolu veya papatya tanelerine (müşebbehün bihi) ayrı ayrı benzetmiştir. Dolayısıyla şiirde birden çok benzetme bir arada toplandığı için ba'îd-i ğarîb olan bir teşbih türü görülmektedir.¹¹⁶

1.7. Edatına Göre Teşbih Çeşitleri

Teşbihi meydana getiren unsurlardan edat söz konusu olduğunda iki çeşit teşbih türünden bahsetmek mümkündür. Bunlar; Teşbih-i Mürsel ve Teşbih-i Müekkeddir.

a- Teşbihü'l-Mürsel (تشبيه المرسل)

Teşbih-i meydana getiren öğelerden benzetme edatının ibarede lafzen ya da takdîren zikredilmesidir.¹¹⁷

Örneğin; Allah-u Teâlâ Yüce Kitabı'nda şöyle buyurmuştur;

سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لِّلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ...¹¹⁸

“Rabbinizden bir bağışlanmaya ve eni, gökle yerin genişliği kadar olan, Allah'a ve Resûlüne inananlar için hazırlanan cennete yarışırmasına koşun...”

Ayette (ك، Kâf) edatı kullanılarak, cennetin eni (müşebbeh), gök ile yerin enine (müşebbehün bihi) benzetilmiştir.¹¹⁹

Ali b. Ebî Tâlib'in (r.a) divanında yer alan bir beyitte ise Mürsel teşbihe uygun olan bir örnek görülmektedir.

إِنَّمَا الدُّنْيَا كَبَيْتٍ نَسَجْتُهُ الْعَنْكَبُوتُ¹²⁰

“Kuşkusuz dünya, örümcek ağının ördüğü bir ev gibidir.”

¹¹⁴ 'İsâ 'Ali el-'Akûb, 394; Ahmed el-Hâşimî, 263; Besyûnî, 98.

¹¹⁵ el-Buhtûrî. *Dîvânü'l-Buhtûrî*, Şerh: Hasan Kâmil es-Siyrâfî, 5 Cilt. (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, t.y.), 1/435.

¹¹⁶ Ahmed el-Hâşimî, 263.

¹¹⁷ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/201; 'İsâ 'Ali el-'Akûb, 408; Besyûnî, 108.

¹¹⁸ Hadid 57/21.

¹¹⁹ Sâbûnî, 1/213.

¹²⁰ Ali b. Ebî Tâlib. *Dîvânü Ali b. Ebî Tâlib*, Şerh: Nâim Zerzûr, (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.), 54.

Şiirde Ali b. Ebî Talib, içerisinde zail olma ve sabit kalmama açısından (ك, Kâf) edatıyla, dünya hayatını (müşebbeh), örümceğin ağına benzetmiştir.¹²¹

b- Teşbihü'l-Müekked (تشبيه المؤكَّد)

Benzetme edatının ibarede lafzen ya da takdiren terkedilmesi durumudur. "Teşbih-i Kinaye" olarak da adlandırılan bu teşbih türü Mürsel teşbihe kıyasla daha belîğ ve veciz sayılmaktadır. Bu da, teşbih edatının hazfedilmesi ve müşebbehin benzeme yönünden sanki müşebbehün bihle denk olduğunun iddia edilmesi sebebiyledir. Müekked (pekiştirilmiş) ismini de bu nedenlerden dolayı almıştır.¹²²

Örneğin; Ebû Sa'îd, Rasulullah'(s.a.v.) tan şöyle işittiğini nakletmiştir;

انْقُوا الْعُضْبَ فَإِنَّهُ جَمْرَةٌ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ¹²³

"Dikkat edin, muhakkak ki gazab (öfke), âdemoğlunun kalbinde bir közdür..."

Hadiste müşebbeh olan (الْعُضْبُ, gazap), müşebbehün bihe (جَمْرَةٌ, köz) hiçbir benzetme edatı kullanmadan benzetilmiştir. Burada, müşebbeh ve müşebbehün bihin yakma vafında, sanki aynı ölçüde olduklarının intibası verilmeye çalışılmıştır. Böylece Müekked olan br teşbih türü meydana gelmiştir.

Hamâsî'nin divanında yer alan bir beyit de bu tür teşbihe uygun örneklerdendir;

هُمُ الْجُورُ عَطَاءٌ جَبِينٌ تَسْأَلُهُمْ وَفِي اللَّقَاءِ إِذَا تَلَقَّى بِهِمْ¹²⁴

Onlar kendilerinden bir şey istendiğinde cömertlikte denizdirler, (Düşmanlarla savaşta) karşılaştıklarında da onlar savaşmakta cesurdurlar.

Şâir medh ettiği kişileri (müşebbeh), cömertlik yönünden (vech-i şebeh) denize (müşebbehün bih) benzetmiştir. Bunu da hiçbir benzetme edatı kullanmadan yapmıştır. Bu beyitte de Müekked bir teşbih örneği görülmektedir.¹²⁵

1.8. Amacına Göre Teşbih Çeşitleri

Teşbih gayesi yönüyle makbûl ve Merdûd olmak üzere iki kısımdır. Bunlar; Teşbih-i Makbûl ve Teşbih-i Merdûddur.

a- Teşbihü'l-Makbûl (تشبيه المقبول)

Mütekellimin, teşbihten kastettiği maksadı yerine getiren teşbih türüdür. "Teşbih-i Hasen adı da verilen bu teşbihte, müşebbehün bihin vech-i şebeh yönüyle müşebbehten

¹²¹ Ahmed el-Hâşimî, 269; Muhyiddin Dîb, 158.

¹²² Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâtî'l-Belâğiyeye ve Tetavvuruhû*, 2/197; Abdülaziz 'Atîk, *İlmu'l-Beyân*, 81; 'Îsâ 'Ali el-'Akûb, 409.

¹²³ Ebû Bekr b. Ebî Şîbe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. el-Havâstî el-'İbsî. *el-Kitâbü'l-Musannef fî 'l-Ehâdisî ve'l-Esârî*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût, 7 Cilt. (Riyad: Mektebetü'n-Neşr, 1989), 5/216, Hadis No: 25384.

¹²⁴ Ebû 'Ali Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin el-Merzûkî el-Esfahânî. *Şerhu Dîvânü'l-Hamâse*, thk. Garidî's-Şeyh, (Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 974.

¹²⁵ Besyûnî, 109.

daha iyi bilinir, mükemmel, kuvvetli veya daha fazla kabul edilebilir olma gibi şartları vardır. Bu şartlar mütekellimin teşbihten kastettiği maksada binaen değişim gösterebilmektedir.¹²⁶

Örneğin Allah-u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur;

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا¹²⁷

"Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık."

Ayette gece insanın ayıplarını, günahlarını ve sırlarını örtmede örtüye benzetilmiştir. Burada müşebbehün bih olan (örtü), müşebbehten (gece) daha iyi bilinmektedir. Vech-i şebeh ise (ayıp, günah ve sır örtme nitelikleri) müşebbehten daha kuvvetli ve kabul edilebilir bir durumdadır.¹²⁸

Ebû Nûvâs'ın nazmettiği methiyelerden birinde Hasen-Makbûl bir teşbih çeşidine uygun bir örnek vardır;

إِنَّ السَّحَابَ لَتَسْحِي إِذَا نَظَرْتُ إِلَي نَدَاءَ فَقَاسَتْهُ بِمَا فِيهَا¹²⁹

O'nun cömertliğine bakınca, bulut kendinden utanır. Kendisinde bulunan şeyleri onunla kıyaslar.

Beyitte şair müşebbehün bihin (medh edilen kişi), cömertlikte (vech-i şebeh), müşebbehten (bulut) daha üstün olduğunu göstermek amacıyla böyle bir teşbih ortaya koymuştur. Amaca uygun bir teşbih gerçekleştirildiği için, "Hasen-Makbûl" bir teşbih türü görülmektedir.¹³⁰

b- Teşbihu'l-Merdûd (تشبيه المردود)

Teşbih-i Kabîh olarak da bilinen bu teşbih türünde, Teşbih-i Hasen-Makbûl'ün aksine, mütekellimin teşbihten kastettiği maksad tam olarak ifade edilememektedir. Bu da müşebbeh ve müşebbhün bih arasında bir benzemenin olmayışı, vech-i şebehin anlaşılmasının zor oluşu yahut benzetmenin zevk anlayışına aykırı olması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.¹³¹

Örneğin bir Arap aşırı kıskançlığını ifade etmek için şöyle demiştir;

بَلْ لَوْ رَأَيْتِي أُخْتُ جِيرَانِنَا إِذْ أَنَا فِي الدَّارِ كَأَيِّ جِمَارٍ¹³²

"Ben evde olduğumda, komşumuzun kız kardeşi beni görürse, ben aynı eşek gibi olurum."

¹²⁶ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/214; Besyûnî, 128, 129; Abdülmütâl es-Sa'iydî, 3/69.

¹²⁷ Nebe 78/10.

¹²⁸ Sâbûnî, 3/486; Abdülaziz 'Atîk, *'İlmu'l-Beyân*, 120.

¹²⁹ Ebî Nuvâsu'l-Hasen b. Hânî' l-Hakmî. *Divânu Ebî Nuvâsu'l-Hasen b. Hânî' l-Hakmî*, Şerh: Mustafa Kurmûd, thk. Garigür Şûler, 5 Cilt. (y.y.: Merkez Vedûd, t.y.), 1/235.

¹³⁰ Cürcânî, *Esrâru'l-Belâğâ fi 'İlmü'l-Beyân*, 297.

¹³¹ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvuruhû*, 2/200; Besyûnî, 129.

¹³² el-Müberred, 3/98.

Beytin sahibi kendini aşırı kıskançlıkta eşeğe benzetmiştir. Bu benzetme cümlesi doğru kabul edilse de, insanın kendisini eşeğe benzetmesi durumu, hasen bir zevk anlayışına aykırıdır. Bu nedenle bu teşbih "Merdûd" ya da "Kabîh" bir teşbihtir.¹³³

وَجَرِي عَلِيَّ الْوَرَقِ النَّجِيعُ الْقَائِي
فَكَأَنَّهُ النَّارُ نُجُ فِي الْأَعْصَانِ¹³⁴

"Kırmızı ve taze kan, yaprağın üstüne aktı, Sanki O (taze kan) dallardaki narenciye gibidir."

Bayitte müşebbeh (ölmüş insanları ağaç yapraklarına dökülen kanları), ile müşebbehün (dallardaki narenciye) arasında birbirine benzeme açısından bir uyumsuzluk görülmektedir. Bu örnekte Merdûd-Kabîh teşbih türü görülmektedir.

Sonuç

Teşbih, belâgat ilmini meydana getiren üç ana ilim dalından biri olan Beyân ilminin en çok kullanılan söz sanatlarından biri olarak görülmektedir. Teşbih sanatının ne denli önemli bir ifade şekli olduğu, cahiliye dönemi şairlerinin şiirlerinden, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler 'den ve günümüz modern dönem eserlerinden görülmektedir. Cahiliyeden günümüze değin en çok kullanılan ve günlük yaşamın olmazsa olmazı olan teşbih sanatı ile ifadeler daha belîğ hale gelmiş, dinleyende hayranlık ve büyük etki uyandırmıştır. Bu yönüyle teşbih sanatının Arap edebiyatı açısından güçlü bir anlatım aracı olduğu ifade edilebilir.

Şiir ve nesir metinlerinde doğal bir yönelimle kullanımının görüldüğü teşbih, Kur'an ile farklı bir boyuta ulaşmış ve Kur'an ayetleri gölgesinde zirve örneklerini vermiştir. Cahiliye döneminde aşk, övgü, ağıt, fahr ve hamase türü şiirlerde insanlar, hayvanlar ve çeşitli varlıklar için kullanılmışken Kur'an'da ise daha çok mümin, münafık ya da kâfirlerin durumunu, cennet ve cehennem, doğa olaylarını ve bazı şeylerin eşsiz güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır.

Farklı birçok tanım yapılmasına rağmen teşbih sanatının tanımında öne çıkan ve teşbih sanatını aynı zamanda bugünkü sistematiğine kavuşturan isim, Müberred'dir. Teşbihin cümlesinde yer alan unsurların; hissi, aklî, müfred, mürekkebe veya müteaddit oluşuna göre teşbih çeşitlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Müşebbeh ve Müşebbeh bihin benzetme yönüne, edatına ve amacına göre de farklı teşbih çeşitleri söz konusu olmaktadır.

Diğer yandan teşbihte kullanılan unsurların zikredilip zikredilmemesi durumlarında ortaya konulan teşbihin kalitesi açısından farklı derecelendirmeler ortaya çıkmaktadır. Belâgat açısından teşbihte zikredilen unsurların artması, teşbihin kalitesinin azalmasına; zikredilen unsurların azalması ise teşbihin kalitesinin ve mertebesinin artmasına neden olmaktadır. Bu anlamda belâgat açısından en zayıf kabul edilen teşbih türü; unsurlarının tam olması nedeniyle teşbihi mufassal, en üst makamda kabul edilen ise

¹³³ Besyûnî, 131.

¹³⁴ el-Mütenebbî, 4/184.

sadece müşebbeh ve müşebbehün bihin zikredildiği, diğer unsurlara yer verilmeyen teşbihi belîğdir.

Teşbih gaye açısından incelendiğinde ise konuşanın maksadının yerine getirilmesi ve teşbihin benzeme gayesine uygun olup olmamasına göre makbul (güzel) ve merdud (çirkin) şeklinde bir ayrıma tabi tutulduğu görülmektedir.

Dinleyiciyi düşünmeye sevk eden ve edebi değeri yüksek kabul edilen teşbih; teşbihi ba'îdi garîb, dinleyicinin ilk bakışında anlaşılmasını mümkün kılacak kadar vazîh olan teşbih türüne ise teşbîhi karîbi mübtezel ismi verilmektedir.

Bu çeşitler incelendiğinde teşbih sanatının tasnifinin tamamlandığı ve son halini aldığı müşahede edilmiştir. Bu yönüyle gelişim sürecinin tamamlandığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ‘İsâ Ali el-‘Akûb. *el-Mufasssal fî ‘Ulûmi’l-Belâğâ el-Arabiyye*, Haleb: Müdîriyyet el-Kütüvi ve’l-Matbaati’l-Câmi’iyye, 2000.
- Abdülaziz ‘Atık. *‘İlmu’l-Beyân*, Beyrût: Dârü’n-Nehdâti’l-Arabiyye, 1985.
- Abdülkâhir el-Cürcânî. *Esrâru’l-Belâğâ fî ‘İlmi’l-Beyân*, thk. Abdülhamid Hindâvî, Beyrût: Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1. Baskı, 2001.
- Abdülmütâl, es-Sa‘iydîç. *Buğyetü’l-Eydâhî li Telhîsi’l-Miftâh fî Ulûmi’l-Belâğâ*, 4 Cilt. Kahire: Mektebetü’l-Edeb, 1999.
- Ahmed el-Hâşimî. *Cevâhiru’l-Belâğâ fî’l-Me’anî ve’l-Beyân ve’l-Bedi’*, Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ty.
- Ahmed, Matlûb. *Mu‘cemü’l-Mustalahâti’l-Belâğhiyye ve Tetavvuruhû*, yy.: Matbaatü’l-Mücemma’i’l-İlmî, 1989.
- Ali b. Ebî Tâlib. *Dîvânü Ali b. Ebî Tâlib*, Şerh: Nâim Zerzûr, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, ty.
- Ali b. Nâyif, eş- Şühûd. *el-Hulâsatü fî ‘Ulûmi’l-Belâğati*, yy.: my, 2006.
- Ali el-Cârim, Mustafa Emin. *el-Belâğâtü’l-Vâdiha*, yy.: Dâru’l-Meârif, ty.
- Amr b. Sad, Amr b. Armele. *Dîvanü’l-Mürakşeyn*, thk. Kârin Sâdr, Beyrût: Dâru Sâdr, 1998.
- Besyûnî, Abdulfettah Feyyûd. *‘İlmu’l-Beyân, (Dirâsetü Tahlîliyye Limesâili’l-Beyân)*, Kahire: Muessesetu’l-Muhtâr, 2. Baskı, 1998.
- Bulut, Ali. *Belâğat (Me’ânî, Beyân, Bedi’)*, İstanbul: M. Ü. İFAV, 4. Baskı, 2015.
- Bolelli, Nusreddin, *Belâğat (Beyan-Me’ânî-Bedi’ İlimleri Arap Edebiyatı)*, İstanbul: M. Ü. İ. F. Yayınları, 3. Baskı, 2001, 51.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali. *Târîfât*, Beyrût: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 1983.
- Dölek, Âdem. *Edebi Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, 2001.
- Durmuş, İsmail. "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/553-556 İstanbul: TDV Yayınları, 2011
- Durmuş, İsmail. *Cahiliyye Şiirinde ve Kur’an-ı Kerim’de Benzetme*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988.
- Ebî Nuvâsu’l-Hasen b. Hânî’ l-Hakmî. *Divânu Ebî Nuvâsu’l-Hasen b. Hânî’ l-Hakmî*, Şerh: Mustafa Kurmûd, thk. Garigür Şûler, 5 Cilt. yy.: Merkez Vedûd, ty.
- Ebû ‘Ali Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin el-Merzûkî el-Esfahânî. *Şerhu Dîvânü’l-Hamâse*, thk. Garidi’ş-Şeyh, Beyrût: Daru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2003.
- Ebû Bekr b. Ebî Şîbe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. el-Havâstî el-‘İbsî. *el-Kitâbü’l-Musannef fî ‘l-Ehâdisî ve’l-Esârî*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût, 7 Cilt. Riyad: Mektebetü’n-Neşr, 1989.
- Ebû Hilal el-Askeri. *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, yy.: Dâru İhyâi’l-Kütubi’l-‘İlmiyye, 1. Baskı, 1952.

- Ebû Mansur Abdülmelik es-Se'âlibî en-Nîsasbûrî. *Yetîmetü'd-Dehri fî Mehâsini Ehli'l-'Asrî*, thk. Müfîd Muhammed, 3. Cilt. yy. my. ty.
- Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî. *Dîvânü Ebî't-Tayyib el-Mütenebbî*, (Şerh Ebu'l-Bekâ, Abdullah b. Hüseyin el-'Ukberî el-Bâğdâdî), thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafîz Şelebî, 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Mâ'rife, ty.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmi'u'l-Müsnedi's-Sahîhu'Muhtasar)*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-nâsır, 9 Cilt. yy.: Dâru Takvu'n-Necât, 2001.
- el-Buhtûrî. *Dîvânü'l-Buhtûrî*, Şerh: Hasan Kâmil es-Siy râfî, 5 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty.
- el-Hamdânî. *Dîvânü Ebî Firâs el-Hamdânî*, Şerh: Halil ed-Düveyhî, Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Baskı, 1994.
- el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni. *Telhîsu'l-Miftâh*, Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 1. Baskı, 2010.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa. *Ulûmü'l-Belâğâ*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı, 1993.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hasan. *el-Belâğatü'l-Arabiyye Üsûsühâ ve Ulûmuhâ ve Fünûnühâ*, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, 1996.
- el-Müberred, Muhammed b. Yezîd. *el-Kâmil fî'l-Lugati ve'l-Edeb*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fıkr, 3. Baskı, 1997.
- el-Va'vâi ed-Dimeşkî. *Dîvânü el-Va'vâi ed-Dimeşkî*, (Ebu'l-Ferec, Muhammed b. Ahmed el-Gassânî), thk. Sâmî ed-Dihân, Beyrût: Dâru Sadr, 2. Baskı, 1993.
- en-Nüveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdülvahhâb. *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, 33 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.
- es-Sekkâkî, Ebû Yâkûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. 'Ali. *Miftâhu'l-Ulûm*, thk. Nâim Zerzûr, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1987.
- Halîl b. Ahmed, b. Amru b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Semirâî. 8 Cilt. yy.: Dâru Mektebetü'l-Hilâl, (t.y.).
- Hamdûn b. Abdurrahmân b. El-Hâc es-Selemî, el-Fâsî. *ed-Dîvânu'l-'Âmm*, yy.: Silsiletü Zehâyir et-Turâsu'l-Mağribî, ty.
- Hatib et-Tebrizî. *Şerhu Dîvân Ebî Temmâm*, 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 2. Baskı, 1994.
- Huseyin, Abdülkâhir. *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Belâğâ*, Kahire: Dâru Garîb, 2. Basım, 2001.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyin Ahmed b. Fâris ez-Zekeriyâyâ. *Mu'cemü'l-Mekâyis fî'l-Lüğâ*, thk. Abdüsselâm Hârûn, 6 Cilt. yy.: Dâru'l-Fıkr, 1979.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 2 Cilt. yy.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed. *Lisânu'l-Arab*, 15 Cilt. Beyrût: Dâru's-Sadr, 3. Baskı 1994.
- İbn Reşîk el-Keyrâvânî, el-Ezdî. *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Edâbihî ve Nakdihî*, thk.

- Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, Beryût: Dâru'l-Cil, 5. Baskı, 1981.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâuddîn Nasrullah b. Muhammed. *el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâir*, thk. Ahmed el-Hûfî Bedevî Tabûre, 4 Cilt. Kahire: Dâru Nuhdatü Mısır, ty.
- İbnü'r-Rûmî. *Dîvânu İbnü'r-Rûmî*, (Şerh Ahmed Hasan Besec), 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 3. Baskı, 2002.
- Kenan, Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum: Fen Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri, 2000.
- Kızıklı, Zafer. *Arap Belâğatinde Teşbih ve Mecaz*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Lebid b. Rebia. *Dîvânu Lebid b. Rebia (Şerhu't-Tûsî)*, thk. Hânâ Nasru'l-Hatta, Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1993.
- Mahmûd b. Hüseyin. *Dîvânu Keşâcem*, thk. En-Nebevî Abdülvahid Şa'lân, yy.: Mektebetü'l-Hâncî, 1997.
- Muhyiddîn Dîb, Muhammed Ahmed Kâsım. *'Ulûmi'l-Belâğa (el-Bedî ve'l-Beyân ve'l-Me'anî)*, Lübnan: my., 2003.
- Rummânî, 'Ali b. 'Îsâ b. 'Ali b. 'Abdullah. *en-Nuketü fî 'İcâzi'l-Kurân*, thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zeğlûl Selâm, Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1976.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsir*, 3 Cilt. Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1. Baskı, 1997.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim, 3 Cilt, yy: el-Hey'etü'l-Mısriyye'l-'Amme, 1974.
- Şemsüddin Ebû Abdilllah Muhammed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî. *Siyeru 'Alâmi'n-Nübelâ*, 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006.
- Teftâzânî, Sâduddîn. *Muhtasaru'l-Me'anî*, İran: Dâru'l-Fikr, ty.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali b. Ali. *Mevsûatü Keşşâfî Istılâhati'l-Fünûni ve'l-'Ulûm*, thk. Dr. Ali Dehrûc, 2 Cilt. Beyrût: Mektebetü Lübnân, 1996.
- Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevratü b. Ed-Dahhâk. *Sünen-ü Tirmizî (el-Câmi'u'l-Kebîr)*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. M. Ebû'l-Fadl İbrâhim, 4 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1. Baskı, ty.
- Zevzenî, Tahsin b. Ahmed Ebû Abdilllah. *Şerhu'l-Mu'allakâti'l-'Aşr*, Beyrût: Dâru Mektebetü'l-Hayât, 1983.